

RECENZJE

Maren Röger, *Kriegsbeziehungen. Intimität, Gewalt und Prostitution im besetzten Polen 1939 bis 1945*, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main 2015, 304 s.

We wrześniu 1939 r. granice Polski przekroczyło ponad 1,5 mln niemieckich żołnierzy. Na ich potrzeby administracja nazistowska stworzyła system lojalnościowy, oferujący usługi seksualne, np. w sieci wojskowych domów publicznych. Miały one przede wszystkim kontrolować seksualność żołnierzy i odpowiednio ukierunkować kontakty „aryjczyków” z Polkami i Ukrainkami, które stanowiły zdecydowaną większość personelu. Ale mimo oficjalnego funkcjonowania wojskowych zamieszkań (co przecież nie było nową praktyką) swoje potrzeby seksualne czy emocjonalne żołnierze spełniali także poza murami koszar. W cieniu rasistowskiej polityki społecznej i ideologii antysłowiańskiej nawiązywali relacje o charakterze intymnym, które skutkowały przelotnym romansem, pojawieniem się dziecka albo posiadaniem „wschodniej narzeczonej”, a (w nielicznych przypadkach) nawet ślubem.

Praca *Kriegsbeziehungen. Intimität, Gewalt und Prostitution im besetzten Polen 1939 bis 1945*, autorstwa niemieckiej historyczki i kulturoznawczynie Maren Röger, nie jest jednak zbiorem naiwnych historii miłosnych. To z jednej strony historia życia codziennego w okupowanej Polsce, z drugiej zaś – analiza interakcji między kobietami i mężczyznami oraz obraz modelu ról okupanta i okupowanych w wojennej rzeczywistości, w który wpisana jest kwestia seksualności¹.

W ideologii III Rzeszy naród niemiecki był traktowany jako biologiczno-rasowy monolit, który należało chronić przed szkodliwym wpływem jednostek mniej wartościowych. Od 1933 r., czyli od momentu przejęcia władzy przez działaczy NSDAP, miały temu sprzyjać liczne urzędowe nakazy, zakazy i ograniczenia. Kulminacją wprowadzania porządku rasowego były Norymberskie Ustawy Rasowe, a zwłaszcza druga, nazwana Ustawą o ochronie krwi niemieckiej i honoru niemieckiego (z 15 września 1935 r.), która otwarcie zakazywała intymnych kontaktów np. z osobą mającą pochodzenie żydowskie. Konsekwencją nazistowskiej fascynacji teoriami o czystości krwi była również restrykcyjna polityka prokreacyjna, do której próbowano sprowadzić seksualność obywatela III Rzeszy.

---

¹ Jeżeli nie zaznaczono inaczej, wszystkie wykorzystane w tekście cytaty pochodzą z analizowanej publikacji.

Po ataku Niemiec na Polskę władze nazistowskie wprowadziły wiele rozporządzeń zakazujących kontaktów w kobietami „niewłaściwymi rasowo”. Nie był to zresztą wyjątek. Wcześniej, w kwietniu 1939 r. Reichsführer SS Heinrich Himmler wydał analogiczne z tym zarządzenia na terenie okupowanej Czechosłowacji. Jak wspomniałam wyżej, rozwiązaniem problemu miała być sprawnie funkcjonująca sieć wojskowych domów publicznych.

Jednak – mimo tych kategoriycznych wytycznych – teoria znacznie się różniła od rzeczywistości kontaktów seksualnych w okupowanej Polsce. Dlaczego? Próbę odpowiedzi na to pytanie podjęła Maren Röger. W publikacji podzielonej na trzy tematyczne rozdziały, opisujące kontakty konsensualne, kontakty komercyjne oraz kontakty wymuszone, autorka stawia także inne istotne pytania badawcze: jak wytłumaczyć różnicę między oficjalną polityką seksualną nazistowskich Niemiec a występowaniem związków Niemców z Polkami? (Jak się okazuje w dalszej części publikacji, taki schemat związku był najczęstszy, rzadkością były relacje intymne między Niemkami a Polakami). W jaki sposób dochodziło do zawarcia znajomości czy nawiązania bliższego kontaktu między okupantem i okupowanym? Czy hasło „Tylko dla Niemców” było w tym przypadku granicą czy zachętą? Röger analizuje także motywacje osób pozostających ze sobą w związku oraz to, jak ich relacje intymne funkcjonowały w warunkach ostracyzmu społecznego, presji najbliższych czy niekonsekwentnego niemieckiego ustawodawstwa, dużo ostrzej traktującego kobiety, w tym wypadku również Niemki żyjące w związku z Polakiem, niż mężczyźni – Niemców romansujących z Polkami.

W rozdziale poświęconym kontaktom komercyjnym badaczka analizuje szeroko rozumiane zasady funkcjonowania domów publicznych, nie tylko tych działających oficjalnie, lecz także luksusowych przybytków odwiedzanych przez najwyższych urzędników nazistowskich. Pokazuje także zjawisko raczej nie kojarzone z latami okupacji w Polsce – handel kobietami.

Kwestię przestępstw na tle seksualnym, gwałtów czy „obyczajowego szantażu” – wykorzystywania władzy do wymuszania kontaktów intymnych – autorka analizuje w rozdziale trzecim. Nie pomija również zagadnienia szeroko rozumianego niewolnictwa seksualnego: przymusowej pracy w domach publicznych Polek i Ukrainek, które miały dołączyć do „zawodowego personelu” (kobiet zajmujących się prostytutką przed wojną), a także zjawiska *Hungerprostitution* – usług seksualnych jako jedyne źródło utrzymania, również nieletnich. W tym rozdziale pojawia się również wątek zachowań homoseksualnych. Autorka podaje przykłady gwałtów, których ofiarami byli mężczyźni, głównie polscy robotnicy, a sprawcami zwierzchnicy lub inne osoby uosabiające władzę.

Röger zawęziła pole badawcze do terenu państwa polskiego okupowanego przez nazistowskie Niemcy. Nie podejmuje również kwestii zachowań seksualnych w gettach czy obozach ze względu na ich specyfikę. Z uwagi na charakter zachowanych źródeł najwięcej informacji dotyczy dużych miast (Warszawy, Krakowa, Łodzi, Lublina, Poznania). Wynika to zapewne również z faktu, że np. Warszawa była jedną z najdłużej okupowanych metropolii w Europie i rozwinęło się tu charakterystyczne życie codzienne. Röger opisuje historie znane, takie jak związek, a później małżeństwo Hauptsturmführera SS Aloisa Fischottera z Urszulą B. czy opisany we wspomnieniach Zofii Jasińskiej (polskiej Żydówki) romans z członkiem SS, ale także i te nieznane, jak na przykład Georga

(w 1940 r. służącego w szeregach SD), który w 1940 r. wysłał do mieszkanki Warszawy zdjęcie z dedykacją: „Kochana Haniu. Miłość nie rośnie poprzez czas, ale poprzez jej głębię. Na wieczną pamiątkę niewzruszonej miłości. Twój Georg” (s. 139).

Obowiązujący dotąd w Polsce kanon pisania o II wojnie światowej nie obejmował kwestii seksualności. Wydaje się, że historycy zamykali temat, uznając, że zakaz kontaktów seksualnych między okupantami i ludnością polską był wystarczającą granicą, łamaną ewentualnie przez jednostki zdegenerowane moralnie. Tymczasem książka autorstwa Maren Röger przynosi złożony obraz brutalnej okupacji i układu władzy, ściśle związanego z hierarchią uwzględniającą płeć oraz pochodzenie i nieabstrahującego od kwestii seksualności. Zdaniem badaczki, życie codzienne, płeć i cielesność nie są w tym wypadku jedynie zagadnieniami uzupełniającymi. Polityka seksualna bowiem była w centrum ideologii nazistowskich Niemiec. Analiza trzech wyróżnionych przez Maren Röger form kontaktów pokazuje, jak daleko sięgała władza okupantów.

Warto jednak przez chwilę zastanowić się nad tym, czy umieszczanie obok siebie trzech krańcowo różnych zagadnień, jak kontakty komercyjne, konsensualne oraz wymuszone, jest właściwe z metodologicznego punktu widzenia. Na pierwszy rzut oka gorące uczucie, którym swoją Hanię darzył cytowany wyżej Georg, nie ma nic wspólnego z brutalnym gwałtem. Badaczka argumentuje jednak, że „w okupacyjnej rzeczywistości granice między tymi trzema formami były płynne”. Związki dobrowolne nie były także wolne od chłodnej kalkulacji, że mogą być szansą na lepsze życie lub wręcz przeżycie okupacji. Tę teorię potwierdzają ustalenia Stephana Lehnstaeda, który analizując w artykule *Codziennosc okupanta w Warszawie w latach 1939–1944* tytułowe zagadnienie, napisał: „W przeciwieństwie do licznych zgwałconych kobiet, kochanki otrzymywały przynajmniej coś w zamian: mogły to być pieniądze, jedzenie lub ochrona przed śmiercią”. Według jego ustaleń, w maju 1943 r. stosunki seksualne z „ludnością innych ras” nawiązywała mniej więcej połowa członków SS i policji stacjonująca w Warszawie i dopóki związek pozostawał faktem znanym jedynie najbliższemu, władze oficjalnie nie reagowały².

Niestety autorka rezygnuje w swojej analizie z wniosków statystycznych. Nie dowiemy się zatem, jak licznej grupy społecznej dotyczył problem intymnych kontaktów z okupantem, lepiej poznamy raczej ich mechanizm. Röger zaznacza jednak we wstępie, że miał na takie ujęcie tematu wpływ stan zachowania źródeł. Największym problemem, z którym musiała się zmierzyć badaczka, była bowiem „złe pojmowana dyskrecja”: milczenie kobiet wynikające z poczucia wstydu, próby ukrycia przed dzieckiem jego prawdziwego pochodzenia czy przekonania, że „gwałt jest prywatną sprawą ofiary”. Argument wstydu ofiar pada również w przypadku gwałtów homoseksualnych.

Jednak kto szuka, ten znajduje. Autorka wykorzystała znaczną liczbę materiałów z archiwów polskich, niemieckich i amerykańskich, a także ze zbiorów *oral history* czy źródeł drukowanych. Interesujące materiały badaczka odnalazła również w archiwaliach zgromadzonych w Instytucie Pamięci Narodowej, co po raz kolejny pokazuje ich wyjątkowy charakter.

Wydaje się, że o latach okupacji nazistowskiej w Polsce wiemy już wszystko. Tymczasem książka *Kriegsbeziehungen. Intimität, Gewalt und Prostitution im besetzten Polen*

² Zob. *Przemoc i dzień powszedni w okupowanej Polsce*, red. T. Chinciński, Gdańsk 2011, s. 493, 494.

1939 bis 1945 jest pierwszą próbą ujęcia tematu okupacji od strony relacji intymnych. Nie jest jednak pierwszą pracą autorki analizującą problematykę seksualności, życia codziennego i płci w warunkach wojny³. Jej doświadczenie badawcze, wiedza oraz warsztat historyka i kulturoznawcy sprawiają, że książka – wydana przez Fischer Verlag we współpracy z Niemieckim Instytutem Historycznym – może być istotnym głosem w dyskusji nad społeczną stroną niemieckiej okupacji w Polsce.

Joanna Hytrek-Hryciuk

---

³ Zob. np. *Women and Men at War. A Gender Perspective on World War II and its Aftermath in Central and Eastern Europe*, wspólnie z Ruth Leiserowitz, Osnabrück 2012.